

Olie en wereldeconomie (II)

Ontwikkelingen in de olie-exporterende landen en de niet-olie-exporterende ontwikkelingslanden

DRS. E. E. VAN LAER* — DRS. W. M. RIEGEN*

In dit tweede artikel over de mondiale economische ontwikkelingen na de beide oliecrises worden de ontwikkelingen in de olie-exporterende landen en de niet-olie-exporterende ontwikkelingslanden aan de hand van IMF-publikaties nader belicht. De nadruk valt daarbij op de ontwikkeling van de lopende rekening van deze beide landengroepen. Speciale aandacht wordt geschonken aan de binnenlandse ontwikkelingen in de olie-exporterende landen.

De olie-exporterende landen

Binnenlandse ontwikkeling en beleid

De omvangrijke extra inkomsten die de olie-exporterende landen 1) ontvingen vanaf 1973 door de verviervoudiging van de olieprijsen in dat jaar, stelde hen in staat een beleid te voeren, waarbij externe financiële beperkingen nauwelijks nog een rol speelden. Vrijwel al deze landen voerden dan ook een zeer expansief monetair en budgettair beleid dat was gericht op versnelling van de economische groei. Uit tabel 1 blijkt dat men daarin, met name in de niet-oliesector, redelijk is geslaagd. De uitgaven voor grote ontwikkelingsprojecten genereerden hogere inkomens en een snelle expansie van de vraag. De reële binnenlandse produktie kon hiermee echter geen gelijke tred houden, waardoor inflatoire spanningen optraden. Aan de grotere vraag werd tot op zekere hoogte voldaan door een snelle toename van de import. De import was echter ook onderhevig aan snelle prijsstijgingen waardoor het binnenlandse prijspeil verder steeg. De inflatoire tendensen werden nog versterkt door knelpunten in de transport- en distributiesystemen van veel olie-exporterende landen, zodat de stroom van importgoederen soms ernstig werd vertraagd.

bijzonder door de infrastructurele voorzieningen te verbeteren. In dit opzicht is ook het liberale immigratiebeleid van de olie-exporterende landen in het Midden-Oosten met een kleine bevolking van grote betekenis geweest, omdat op deze wijze de binnenlandse produktie kon worden vergroot.

Na 1975 nam de inflatie enigszins af (zie tabel 1), terwijl de groei van de niet-oliesector ook geleidelijk terugviel van ca. 12% in 1974/1975 tot 2,8% in 1979. Deze ontwikkeling werkte ook door in de groei van het totale bruto binnenlands produkt. Het voorzichtige vraagbeleid werd namelijk tot in 1979 voortgezet. Hierbij speelden ook andere overwegingen dan inflatiebestrijding een rol, zoals het feit dat in sommige olie-exporterende landen tekorten op de lopende rekening van de betalingsbalans begonnen te ontstaan. Zodra in 1979 echter duidelijk werd dat de reële inkomsten uit olieprijsverhogingen sterk zouden stijgen (de tweede oliecrisis), werd het beleid in verschillende olie-exporterende landen weer versoepeld.

De veranderde „policy stance” wordt slechts ten dele weerspiegeld in de cijfers over 1979, omdat de beleidswijziging in de tweede helft van 1979 plaatsvond. Bovendien zijn de cijfers over 1979 negatief beïnvloed door de substantiële vermindering van de economische activiteit in Iran. Zonder

Tabel 1. Procentuele veranderingen in produktie en prijzen van olie-exporterende landen

	Jaargemiddelde 1967-1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980 a)
Reëel bruto binnenlands produkt	9,0	10,7	8,0	-0,3	12,1	6,2	2,7	2,9	2,4
waarvan:									
— oliesector		13,2	-1,0	-11,1	13,3	2,1	-4,2	3,0	-6,2
— niet-olie sectoren		9,7	12,3	12,4	11,1	9,3	7,3	2,8	8,3
Consumtieprijzen	8,0	11,3	17,0	18,8	16,6	15,4	9,7	11,0	11,8

a) Raming.

Bron: IMF, *World Economic Outlook*, mei 1980.

Vanwege deze problemen ging men in de meeste olie-exporterende landen in 1975 en 1976 over tot een beleid dat was gericht op afremming van de binnenlandse vraagontwikkeling waarbij vooral de groei van de overheidsuitgaven werd beperkt. Deze politiek werd met name in de landen met een hoge absorptiecapaciteit, d.w.z. in die landen die in staat bleken hun externe overschotten binnen korte tijd weg te werken via hogere importvolumes, aangevuld met een krap monetair beleid. Bovendien werden maatregelen getroffen om het aanbod van goederen en diensten te vergroten en om knelpunten in de aanvoer op te heffen, in het

* De auteurs zijn medewerkers bij de Generale Thesaurie van het Ministerie van Financiën. Het artikel is geschreven à titres personnels. 1) In dit artikel worden, in navolging van het IMF, de volgende staten gerekend tot de groep van olie-exporterende landen: Iran, Irak, Koeweit, Libië, Algerije, Indonesië, Nigeria, Saoedi-Arabië, Oman, Qatar, Verenigde Emiraten en Venezuela. Dit komt neer op de leden van OPEC minus Ecuador en Gabon en plus Oman. Deze landen voldoen aan twee criteria. In de eerste plaats bestaat ten minste twee derde van hun export uit aardolie en bedragen deze ten minste 100 mln. vaten per jaar (d.w.z. ongeveer 1% van de jaarlijkse olie-export in de wereld). Deze criteria zijn toegepast op de gemiddelde waarden van deze grootheden in de jaren 1976-1978.

Tabel 2. Geaggregeerde lopende rekening van de olie-exporterende landen, 1973-1980 (in mrd. dollars)

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980 e)
Export (f.o.b.)	39,0	117,9	109,6	133,3	146,3	141,5	211,1	305,0
waarvan:								
— olie-export	34,8	112,0	103,6	126,0	137,9	131,9	198,8	290,2
— overige export	4,2	5,9	6,0	7,3	8,4	9,6	12,3	14,8
Import (f.o.b.)	-20,2	-35,8	-56,2	-68,0	-84,9	-100,4	-100,7	-138,0
Saldo handelsbalans	18,8	82,1	53,4	65,3	61,4	41,1	110,4	167,0
Diensten- en kapitaalopbrengsten	-12,2	-14,3	-18,4	-25,3	-29,7	-36,1	-42,0	-52,0
waarvan:								
— ontvangsten	4,3	8,8	12,1	14,5	18,1	21,0	23,8	32,0
— betalingen	-16,5	-23,1	-30,5	-39,8	-47,8	-57,1	-65,8	-84,0
Saldo lopende rekening	6,6	67,8	35,0	40,0	31,7	5,0	68,4	115,0
waarvan:								
— zes overschotlanden a)	6,7	43,3	30,8	36,3	33,5	19,8	55,7	—
— andere olie-exporteurs b)	-0,1	24,5	4,2	3,7	-1,8	-14,8	12,7	—

a) Dit zijn de landen die in de jaren zeventig elk jaar een overschot hadden: Qatar, Saoedi-Arabië en de Verenigde Emiraten, Irak, Koeweit, Libië.

b) Algerije, Indonesië, Iran, Nigeria, Oman en Venezuela.

c) Ramingen.

Bron: IMF, *World Economic Outlook*, mei 1980.

Iran is de groei van het reële bruto nationaal produkt exclusief olie in 1979 slechts in geringe mate afgenomen ten opzichte van 1978. De stijging van de consumptieprijzen met 11% lag in 1979 ruim een procent boven het niveau van 1978. Hierbij speelt met name een hoger importprijsspeil een rol.

In 1980 zal de trend in de richting van een expansiever beleid zich waarschijnlijk voortzetten, hoewel in minder sterke mate dan na de eerste oliecrisis. Dit komt tot uitdrukking in de voorspelling van het IMF dat de groei van het reële bruto nationaal produkt exclusief olie naar het zich laat aanzien zal aantrekken tot ca. 8,3%, hetgeen echter belangrijk minder is dan de groei van ruim 12% in 1974 en 1975 2). De binnenlandse expansie zal dus wat minder snel en waarschijnlijk evenwichtiger verlopen dan het geval was in de jaren direct na 1973. Hiervoor is een aantal argumenten te geven, zoals het feit dat men de aanbodkelpunten en snel oplopende inflatie van enkele jaren geleden wil vermijden. Bovendien spelen politieke factoren een rol (mede onder invloed van de gebeurtenissen in Iran en Saoedi-Arabië). Zo wordt in het algemeen meer aandacht gegeven aan sociale ontwikkelingsprogramma's (onderwijs, huizen e.d.) en wordt in enkele staten in het Midden-Oosten het aantal buitenlandse werknemers beperkt.

De oliesector speelt uiteraard een belangrijke rol in de veranderingen van het totale bruto binnenlands produkt, hoewel het aandeel van deze sector per land sterk verschilt. Het produktieniveau varieert bovendien ook aanzienlijk, onder invloed van o.a. de conjunctuur en van het in het eerste artikel van deze reeks beschreven bewuste produktiebeleid dat in steeds meer olieproducerende landen wordt gevoerd. Indien de veranderingen in de oliesector worden toegevoegd aan de groeicijfers van de niet-oliesector, blijkt de reële groei van het totale bruto binnenlands produkt in de laatste jaren vrij stabiel te zijn. Het reële nationale inkomen neemt in 1979 en 1980 sterker toe vanwege de ruilvoetverbeteringen in deze beide jaren.

Ontwikkeling van de lopende rekening

De gevolgen van de olieprijsverhogingen in 1973 voor de economieën van de olie-exporterende landen komen duidelijk tot uitdrukking in de saldi op de lopende rekeningen van deze landen (zie tabel 2). Bedroeg hun gezamenlijke overschot bijna \$ 7 mrd. in 1973, een jaar later was het overschot opgelopen tot \$ 68 mrd. In de jaren tot de volgende oliecrisis, d.w.z. gedurende de periode 1974-1978, is dit overschot vrij snel afgenomen. Hiervoor kunnen drie factoren worden aangewezen:

- de stagnatie van het olie-exportvolume, met name vanwege de bescheiden vraag door de belangrijkste importeurs en de toenemende olieproductie elders (Noordzee, Mexico b.v.);
- een verslechtering van de ruilvoet van de olie-exporterende landen in deze periode met 11%, vooral als gevolg van stijgende invoerprijzen;

- het aanzienlijke absorptievermogen van de olie-exporterende landen. Dit blijkt uit het feit dat de waarde van de gezamenlijke import sterk opliep.

De verdeling over de landen van het gezamenlijke lopende rekeningsurplus werd in de periode tussen de beide oliecrises steeds onevenwichtiger. Uit tabel 2 blijkt dat van de groep van twaalf landen er zes in 1978 een tekort op hun lopende rekening hadden (dat op de internationale kapitaalmarkten werd gefinancierd). Daarentegen hadden de andere olie-exporterende landen in 1978 nog een surplus dat ongeveer de helft bedroeg van het surplus in 1974.

Het jaar 1979 gaf voor de olie-exporterende landen een duidelijke terugkeer naar een overschotpositie te zien. De verhoging van de olieprijs te zamen met een kleine toename van het exportvolume, deed de totale waarde van de olie-export sterk toenemen tot bijna \$ 200 mrd. in 1979. Ook de niet-olie export nam aanzienlijk toe (met 28%), voornamelijk vanwege de hogere prijs van de gasexport en een grote toename van export van grondstoffen door Indonesië. Anderzijds bleef de waarde van de totale import in 1979 vrijwel stabiel. De toename van de importprijzen werd gecompenseerd door een afname van het importvolume. De daling van het importvolume komt geheel voor rekening van Iran. Deze ontwikkelingen leidden in 1979 tot een totaal overschot op de lopende rekening van de olie-producerende landen van \$ 68 mrd., welk bedrag ongeveer overeenkomt met het overschot in 1974.

Voor 1980 voorspelt het IMF voor de groep olie-exporterende landen een overschot op de lopende rekening van ca. \$ 115 mrd. Deze verdere toename is grotendeels het gevolg van een scherpe stijging van de olieprijsen in het eerste kwartaal van 1980. Bij deze voorspelling werd verondersteld dat de reële olieprijsen na het eerste kwartaal van 1980 niet meer veranderen. De gemiddelde olie-exportprijs zou dan t.o.v. 1979 met ca. 60% toenemen. Inmiddels is reeds gebleken dat deze stijging hoger is uitgevallen.

De hogere inkomsten a.g.v. de stijging van de olieprijsen zullen in 1980 waarschijnlijk gedeeltelijk worden tenietgedaan door een afname van het olie-exportvolume. Dit hangt vooral samen met een verwachte daling van de olieconsumptie (met name vanwege de internationale laagconjunctuur), het produktiebeleid van de OPEC-landen en een verdere toename van de olieproductie buiten de hier beschouwde groep. Verder kan voor 1980 een aanzienlijke toename van de totale import worden voorzien. Deze verwachting is gebaseerd op het expansiever beleid dat sinds eind 1979 in de meeste van deze landen wordt gevoerd en op de veronderstellingen dat zich geen tweede Iran-affaire zal gaan voordoen en dat de economische gevolgen van de recente oorlog tussen Iran en Irak beperkt zullen blijven.

Betalingen voor diensten en particuliere overdrachten zullen in 1980 waarschijnlijk ook toenemen, hoewel minder

2) IMF, *World Economic Outlook*, mei 1980.

sterk dan de goederenimport. Hierbij speelt ook het strengere immigratiebeleid van enkele staten in het Midden-Oosten een rol, waardoor de overboekingen door gastarbeiders langzamer zullen groeien. Verwacht wordt verder dat het inkomen uit buitenlandse activa aanzienlijk zal stijgen vanwege de toename van de omvang van deze activa en het hoge internationale rentepercentage. Per saldo zal het tekort op de diensten- en kapitaalopbrengstenbalans ten opzichte van 1979 kunnen oplopen met \$ 10 mrd. tot \$ 52 mrd. Gecombineerd met de geprojecteerde toename van goederenimport van ca. \$ 37 mrd. zal in dat geval ongeveer de helft van de verwachte toename van de geaggregeerde exportopbrengst worden gecompenseerd.

Toekomstige ontwikkelingen

De omvang van de deflatoire effecten van de tweede oliecrisis in het OESO-gebied en de niet-olie ontwikkelingslanden (NODC's) hangt nauw samen met de ontwikkeling van het importvolume van de olie-exporterende landen in de komende jaren. Hiermee wordt de vraag naar de absorptiecapaciteit van deze landen aan de orde gesteld. Het onderscheid tussen landen met een hoog en landen met een laag absorptievermogen kan waarschijnlijk ook in de huidige situatie worden gemaakt. Verwacht mag worden dat dezelfde zes landen als in de jaren na de eerste oliecrisis de komende tijd opnieuw vrij grote overschotten op hun lopende rekening zullen hebben. De z.g. hoge absorbeers zullen hun overschotten daarentegen waarschijnlijk ook deze keer vrij spoedig weten weg te werken.

De OESO 3) benadert het vraagstuk van de absorptiecapaciteit van de olie-exporterende landen aan de hand van „speed limits” waarmee het importvolume van deze landen kan groeien. Er wordt daarbij gewezen op het feit dat er grenzen bestaan voor de importgroei die een economie in een bepaalde periode kan verwerken. Daarboven wordt import verknoeid. Dit uit zich b.v. in een te zwaar belaste infrastructuur en gebrek aan goed doordachte ontwikkelingsprojecten. Uiteraard zullen de olie-exporterende landen zo'n verkwesting willen voorkomen. Hierbij past evenwel de kanttekening dat, niet in het minst vanwege de gedane investeringen na de eerste oliecrisis, het absorptievermogen van de olie-exporterende landen in dit opzicht is toegenomen. Er zijn immers grote infrastructurele werken verricht en planningsinstituten opgezet. Het principe van groei genereert groei zal de komende jaren voor de olie-exporterende landen waarschijnlijk wel kunnen opgaan.

Naar onze mening heeft de OESO echter wel gelijk met de opvatting dat de absorptiecapaciteit niet overschat moet worden 4) en wel om twee redenen. In de eerste plaats moet er rekening mee worden gehouden dat substantiële olieprijsverhogingen voor de olie-exporterende landen, behalve een primair inkomenseffect, hogere binnenlandse inflatie genereren, o.a. via verhoging van het invoerprijspeil. De beleidsmakers zullen oververhitting van hun economie, zoals direct na de eerste oliecrisis gebeurde, ongetwijfeld willen voorkomen. Het beleid zal er daarom op gericht zijn de binnenlandse vraag in de hand te houden, wat het groeitempo en daarmee het importvolume waarschijnlijk negatief zal beïnvloeden.

Daarnaast is er voor de lage absorbeers uit het Midden-Oosten nog een factor van belang. Het hoge tempo van de economische groei is in de jaren zeventig grotendeels mogelijk gemaakt door het inschakelen van buitenlandse arbeiders. De sociale en politieke stabiliteit van deze landen met een kleine eigen bevolking dreigt door deze ontwikkeling echter te worden bedreigd. Ook om deze reden, en meer in het algemeen vanwege weerstand tegen de opdringende Westerse cultuur, zal het tempo van de economische ontwikkeling in deze landen waarschijnlijk worden vertraagd in de komende periode. Een zelfde ontwikkeling lijkt waarneembaar in de Afrikaanse olie-exporterende landen. Men lijkt zich in het algemeen steeds minder te bekommeren om de gevolgen voor de industrielanden die een eventuele vermindering van de olie-export met zich zou brengen. Gezien de geringe prijselasticiteit van de vraag naar ruwe aardolie is

daarboven de vraag gerechtvaardigd of zo'n exportvermindering ook zou leiden tot minder inkomsten van de olie-exporterende landen. Zelfs in dat geval zullen de overschotten bij deze landen waarschijnlijk aanzienlijk blijven.

In het eerste artikel van deze reeks is erop gewezen dat de groep van zeven grote OESO-landen zich, in tegenstelling tot de zeventien kleine OESO-landen, na de eerste oliecrisis vrij gemakkelijk wist aan te passen aan de gewijzigde omstandigheden. Als één van de mogelijke verklaringen hiervoor is erop gewezen dat de ontwikkelingsprojecten in de olie-exporterende landen na de eerste oliecrisis veelal grootschalig waren, wat de inschakeling van de kleine industriële landen bij het realiseren van die projecten beperkte. Daarnaast speelde een rol dat de informatiekosten voor de verkenning van deze, toentertijd grotendeels nieuwe markt voor de kleine landen met een kleiner aantal ondernemingen relatief hoog waren. Voor de komende periode lijken deze beide argumenten in minder sterke mate op te gaan.

In de eerste plaats lijkt de tijd van de aanleg van grote infrastructurele werken, industriële complexen e.d. in de olie-exporterende landen enigszins voorbij. Afgaande op de reeds beschikbare informatie van het komende vijfjarenplan van het grootste overschotland, Saoedi-Arabië, zal meer aandacht worden besteed aan landbouw en aan sociale projecten als voorzieningen voor gezondheidszorg, onderwijs enz. Hier liggen voor de kleinere OESO-landen zeker mogelijkheden. Het argument van informatiekosten lijkt ook van minder betekenis, omdat de markt van de olie-exporterende landen intussen vrij goed bekend mag worden verondersteld, zodat een eventuele voorsprong van de grote industrielanden op dit punt zal zijn verdwenen.

De niet-olie-exporterende ontwikkelingslanden

De situatie rond de eerste oliecrisis (1970-1974)

De groei van de economische bedrijvigheid in de ontwikkelingslanden liep in de jaren voorafgaand aan de eerste oliecrisis redelijk parallel aan die van de geïndustrialiseerde landen en kon zich, ondanks de groeivertraging in de geïndustrialiseerde landen in 1970 en 1971, op een redelijk hoog niveau van zo'n 6 à 7% per jaar handhaven.

In tegenstelling tot het stabiele groeitempo van de economie nam het tempo van de prijsinflatie sterk toe. Deze stijging kan ten dele worden verklaard uit een duidelijke verhoging van de importprijzen (waaronder die van grondstoffen) in deze periode. Daarnaast speelde het expansieve economische beleid — onder meer mogelijk gemaakt door de hausse in grondstoffenprijzen in die jaren — een rol.

De hausse in grondstoffenprijzen droeg in belangrijke mate bij tot een gunstige betalingsbalansontwikkeling in de NODC's: in 1971 en 1972 bedroeg de nominale groei van de export gemiddeld 15 à 16% per jaar, mede door de hoge grondstoffenprijzen, tegenover een nominale importstijging van ca. 12 à 13% per jaar. Het tekort op de lopende rekening van de niet-olie-exporterende ontwikkelingslanden nam hierdoor in 1972 met \$ 2 à 3 mrd. af ten opzichte van het voorafgaande jaar. Deze gunstige ontwikkeling ging vergezeld van een sterke toename van de kapitaalimport, zodat de betalingsbalans per saldo een flink overschot vertoonde. Als gevolg hiervan waren de NODC's in staat hun valutareserves sterk uit te breiden. De externe overschotten creëerden voor vele landen ongewone problemen voor het binnenlands financieel beleid, maar stelden hen tevens in staat de investeringen en het aantal ontwikkelingsprojecten op te voeren, die voorheen uit betalingsbalansoverwegingen onmogelijk waren. In sommige landen werd een aanzienlijk deel van de externe revenuen echter aangewend voor het opvoeren van de consumptie.

3) OESO, *Economic Outlook*, juli 1980.

4) De OESO gaat in de *Economic Outlook* van juli jl. uit van een maximale groei van het importvolume van 25% per jaar voor de z.g. hoge absorbeers en van 20% per jaar voor de lage absorbeers.

Tussen 1973 en 1974 steeg de olie-importrekening van de NODC's met \$ 16 mrd., of ca. 2½% van het bruto nationaal produkt. Dit stelde deze landen voor enkele nauw met elkaar samenhangende problemen, te weten het opvangen van de (economische) gevolgen van de internationale recessie, het terugdringen van de inflatie, het verwerken van de hogere kosten van olie en andere noodzakelijke import en de financiering van de sterk toegenomen tekorten op de lopende rekening. Deze problemen waren in belangrijke mate van externe oorsprong, maar werden voor een deel ook veroorzaakt door het, al dan niet bewust, ontbreken van een korte-termijn-stabilisatiebeleid.

De gevolgen van de recessie in de geïndustrialiseerde landen op de economie van de niet-olie ontwikkelingslanden kwamen hoofdzakelijk tot uiting in vertraging van het binnenlandse groeitempo en van het ontwikkelingsproces. Aanvankelijk (in 1974) handhaafde de import zich op het hoge niveau van 12% van het bruto nationaal produkt dank zij een groot beroep op extern krediet en het interen op de vrij ruime monetaire reserves.

Met slechte vooruitzichten voor de exportopbrengsten vanwege de recessie in de geïndustrialiseerde landen, de blijvende stijging van de importprijzen en de afgenomen reële koopkracht van hun internationale reserves, diende het stijgingstempo van de import drastisch te worden afgeremd. De meest toegepaste methode hiervoor was het voeren van een restrictief begrotingsbeleid. Het monetair beleid was gericht op het beperken van inflatoire impulsen o.a. door de wisselkoersen te laten zweven of appreciëren (met name in verscheidene Aziatische en Afrikaanse landen), liberalisering van importrestricties en verlaging van invoertarieven ter afremming van de kostenstijging. De hogere energiekosten werden in een grote meerderheid van de NODC's geheel of gedeeltelijk doorberekend in de binnenlandse prijzen van olieprodukten.

Financieringsproblematiek

Een van de knellendste problemen voor de meeste NODC's was uiteraard de financiering van externe tekorten. In tabel 3 wordt een overzicht gegeven van de tekorten op de lopende rekening van de NODC's en de wijze van financiering hiervan.

Tabel 3 toont de plotselinge toename van de netto externe leningen in 1974 en 1975. Dit staat in sterk contrast tot de voorafgaande periode, toen deze financieringsvorm een relatief bescheiden plaats innam. Ditzelfde geldt ook voor het gebruik van internationale reserves; in de periode vóór 1974 waren de NODC's in staat geweest hun voorraad op te bouwen. Door omstandigheden gedwongen werd in 1975 een bescheiden begin gemaakt met het interen op de monetaire reserves ter financiering van de lopende tekorten.

Een zeer opmerkelijk nieuw aspect van de financiering van lopende tekorten met externe leningen was het toegenomen belang van leningen van particuliere banken. Eind 1975 bedroegen die ruim 40% van het totaal aan netto externe leningen. Dit is des te opmerkelijker gezien de relatief hoge kosten van dit soort krediet in vergelijking tot IMF-krediet, de korte looptijden en de grote bedragen waarom het veelal ging. De verklaring voor deze ontwikkeling dient vooral gezocht te worden in de zeer ruime liquiditeitspositie van de particuliere banken die o.a. samenhang met de terugsluizing van de oliedollars en met het feit dat aan deze kredieten geen voorwaarden voor het te voeren algemeen economische beleid waren verbonden. Deze wijze van financiering van externe tekorten leidde tot een vergroting van de externe schuld. Bedroeg deze eind 1973 voor alle NODC's totaal ca. \$ 65 mrd., twee jaar later was deze opgelopen tot ca. \$ 100 mrd.

De z.g. schuldendienst, de jaarlijkse rente- en aflossingsverplichtingen in procenten van de exportopbrengst, die in 1974 was teruggelopen tot onder 10%, liep in 1975 vrij scherp op tot iets boven 12%. Ondanks de toename van de

Tabel 3. Financiering van tekorten op lopende rekening niet-olie ontwikkelingslanden, 1973-1975 (in mrd. dollars)

	1973	1974	1975
Tekort op lopende rekening	9,9	28,4	37,0
Financiering d.m.v. transacties die geen invloed hebben op de netto schuldposities a)	7,8	9,1	10,0
Financiering d.m.v. transacties die wel invloed hebben op de netto schuldposities	2,1	19,3	27,0
waarvan:			
— intering op monetaire reserves b)	- 8,1	- 2,5	0,8
— netto externe leningen	10,2	21,8	26,2

a) Ontwikkelingshulp, directe investeringen, SDR-toewijzingen.

b) — = aanwas.

Bron: IMF, Jaarverslag 1976.

schuld en de schuldendienst hebben maar weinig landen problemen ondervonden met het aflossen van hun externe schulden. Niettemin zijn vele landen in deze periode potentieel kwetsbaarder geworden voor veranderingen in de toegang tot extern krediet of voor ongunstige veranderingen van hun exportopbrengst.

Tijdens de tweede oliecrisis (1979-1980)

De ontwikkeling van de handels- en betalingsbalansen in de afgelopen twee jaar wordt gedomineerd door de olieprijsverhogingen sinds 1978. De directe gevolgen van de tweede oliecrisis voor de NODC's liggen ongeveer in dezelfde orde van grootte als die van de eerste. De olierekening is in de jaren 1978 t/m 1980 met zo'n \$ 25 mrd. toegenomen, hetgeen overeenkomt met ca. 2% van het bruto nationaal produkt. Evenals na de eerste oliecrisis komt het leeuwedeel van de stijging van de olie-import voornamelijk voor rekening van de meest ontwikkelde landen in deze groep, met name van Brazilië. Hoewel de stijging van de kosten van de olie-import voor de armste landen in absolute termen niet groot is, is deze in verhouding tot hun totale import en het bruto nationaal produkt even groot als voor de hoogst ontwikkelde NODC's. Voor de niet-olieproducerende ontwikkelingslanden betekent deze olieprijsverhoging een belangrijke verslechtering van hun ruilvoet met zeer nadelige consequenties voor de lopende rekening waardoor een zwaarder beroep op externe financiering op korte termijn voor deze landen onvermijdelijk is.

Een bijkomende factor is dat de olieprijsverhoging kwam op een tijdstip van zwakke economische groei in de geïndustrialiseerde landen. Dit betekent een afname van de groei van de belangrijkste exportmarkten van de NODC's, terwijl bovendien de importkosten van industrieprodukten stijgen als gevolg van de hoge inflatie in het OESO-gebied. Door deze ontwikkeling nam het tekort op de lopende rekening van de NODC's toe van \$ 36 mrd. in 1978 tot bijna \$ 55 mrd. in 1979. Voor 1980 wordt een verdere toeneming tot \$ 68 mrd. verwacht. Hier ligt een duidelijk verschuip met de situatie na de eerste oliecrisis, toen het tekort van deze landen na 1973 twee jaar lang erg hoog was, maar in 1976-1977 aanzienlijk afnam. Ook in vergelijking met de situatie in de geïndustrialiseerde landen is er een duidelijk verschil. Voor de laatstgenoemde landen wordt thans een aanzienlijke daling van het lopend tekort verwacht, zij het ten koste van lagere economische groei (zie het eerste artikel van deze reeks).

Voor de groep ontwikkelingslanden als geheel werd de toename van het lopende tekort in 1978/1979 gedeeltelijk gefinancierd door een toename van de netto externe schuld, door officiële overdrachten die geen schuld genereren, en door verlaging van het groeitempo van de monetaire reserves (zie tabel 4).

De niet-olie ontwikkelingslanden hebben in 1978 en 1979 hun reserves niet onaanzienlijk uitgebreid, ondanks de sterke toename van de lopende-rekeningtekorten, het relatief reeds hoge niveau van de monetaire reserves en de hoge kosten van externe leningen. De bruto monetaire reserves bedroegen per eind februari 1980 ca. \$ 87 mrd., hetgeen in historisch

Tabel 4. Financiering van de tekorten op lopende rekening van niet-olie ontwikkelingslanden, 1978-1980 (in mrd. dollars)

	1978	1979	1980
Tekort op lopende rekening	6,2	54,9	68,0
Financiering d.m.v. transacties die geen invloed hebben op de netto schuldbalans	14,9	20,4	21,5
Financiering d.m.v. transacties die wel invloed hebben op de netto schuldbalans	21,3	34,5	46,5
waarvan:			
— intering monetaire reserves a)	- 18,0	- 12,1	- 9,0
— netto externe leningen	39,3	46,6	55,5

a) — = aanwas.
Bron IMF. *World Economic Outlook*, mei 1980.

perspectief en in relatie tot de import aan de hoge kant is (bijna 30%). Hierbij dienen echter twee kanttekeningen te worden geplaatst. Ten eerste is de verdeling van de toeneming van de reserves over de verschillende landen erg ongelijk geweest. Met name de voorraad van de armste landen is uiterst laag te noemen. Ten tweede heeft de reserve-aanwas vooral plaatsgevonden bij enkele landen waarvan ook de externe schuld het snelst toenam, zodat de netto aanwas veel geringer was.

De omvang van de externe schuld van de niet-olie ontwikkelingslanden was eind 1979 ca. \$ 250 mrd., of wel twee maal zo hoog als eind 1975, en drie maal zo hoog als eind 1973. Ook indien men het aanzienlijke inflatietempo en het betrekkelijk hoge reële-groei tempo van de ontwikkelingslanden in de beschouwing betreft, is deze schuld in reële termen aan de hoge kant. De schuld bedroeg ca. 80% van de totale export van deze landen in 1979, tegen 70% in 1973 en 76% in 1975.

Uit deze cijfers blijkt een duidelijke verslechtering van de schuldpositie. Het zorgwekkende van de schuldpositie is echter vooral dat de aangetrokken financieringsmiddelen niet in hoofdzaak zijn aangewend voor productieve investeringen, maar voor het handhaven van een bepaald niveau van de invoer bij stagnerende exportopbrengsten. Met betrekking tot de samenstelling van de schuld dient te worden vermeld dat er een duidelijke verschuiving heeft plaatsgevonden van lang krediet van officiële kredietverschaffende instellingen naar krediet van particuliere verschaffers, in het bijzonder de particuliere banken. Deze verschuiving gold vooral de wat meer ontwikkelde landen; de armste landen hebben nauwelijks toegang (meer) tot commercieel krediet en blijven dus aangewezen op officiële bronnen.

Een laatste opmerking betreft het feit dat er helaas een tendens bespeurbaar is dat steeds meer landen in problemen raken bij hun schuldendienst. In de periode 1974 tot eind 1978 is het aantal landen met betalingsachterstanden toegenomen van 3 tot 18. Hiermee is 12% van de totale uitstaande schuld van de ontwikkelingslanden gemoeid.

De financiering van de tekorten op lopende rekening zal deze keer meer problemen opleveren dan na de eerste oliecrisis. De schuld van de NODC's is immers al erg hoog opgelopen. In samenhang daarmee lijken ook de grenzen in zicht te komen van de bereidheid van particuliere banken om de bedragen die ze in individuele landen hebben uitstaan, nog verder te vergroten. Men moet hierbij overigens wel bedenken dat het overgrote deel van het particuliere krediet slechts bij een beperkt aantal landen is terechtgekomen (zie hierover het derde en laatste artikel in deze reeks).

De nabije toekomst

Bij een vergelijking van de huidige situatie met de omstandigheden na de eerste oliecrisis komt een aantal verschilpunten naar voren. In de eerste plaats hebben de NODC's de eerste olieprijschok tamelijk goed doorstaan. Als verklarende factoren hiervoor kunnen worden genoemd de beschikbaarstelling van ruim voldoende financieringsmiddelen door het internationale bankwezen, de reële daling van de olieprijsen en het economische herstel van het OESO-gebied

in de interimperiode. Dit resulteerde in een redelijk tempo van binnenlandse economische groei, een dalende inflatie en een tendens tot herstel van het evenwicht op de lopende rekening. Het economisch beleid in de NODC's was aanvankelijk duidelijk restrictief, maar werd echter spoedig meer expansiegericht, waardoor het proces van betalingsbalansaanpassing minder snel verliep dan wellicht mogelijk was geweest. Daardoor zette het herstel van de lopende rekening van deze landen in 1978 niet door. Met name vanwege de tweede golf van olieprijsverhogingen stegen de tekorten in 1979 (tot ca. \$ 55 mrd.) en voor de komende jaren worden nog verder oplopende tekorten voorzien.

Andere belangrijke verschillen zijn dat nu geen daling van de reële olieprijsen te verwachten is en dat de export naar het OESO-gebied op een veel lager niveau zal blijven door de lage economische groei in die landen (5). Ook wat betreft de schuldenpositie van de NODC's lijkt de huidige situatie minder gunstig dan na de eerste oliecrisis. Na 1973 werden de aanzienlijke tekorten op de lopende rekening grotendeels gefinancierd met behulp van leningen op de internationale kapitaalmarkten. In de loop der jaren heeft de groep NODC's een grote buitenlandse schuld opgebouwd.

Op grond van de geschatte uitgangspositie kunnen de volgende opmerkingen worden gemaakt met betrekking tot het door de NODC's te voeren economisch beleid. De huidige grote tekorten op de lopende rekening, die vooral voortvloeien uit de olieprijsverhogingen, zullen vooral door middel van een restrictief vraagbeleid geleidelijk moeten worden weggewerkt. De mogelijkheden tot financiering lijken in de huidige situatie immers niet erg gunstig. Afgezien daarvan zou een voortdurend uitstel van economische aanpassing de noodzakelijke sanering in de toekomst alleen maar moeilijker maken. Dit geldt in het bijzonder voor de categorie van de „newly industrialising countries” (NIC's), zoals Brazilië, Zuid-Korea enz., en in mindere mate voor de „middle income countries” (MIC's) die beide een aanzienlijke olie-import hebben (6). Dit beleid dient bij voorkeur zowel door middel van beperking van de particuliere inkomens als van beperking van de overheidsuitgaven tot stand te worden gebracht. Daarnaast zal het monetaire beleid erop moeten worden gericht geen extra ruimte te laten aan de inflatie. Op deze wijze zal het saldo van de lopende rekening geleidelijk kunnen verbeteren. De externe schuld zal in de komende jaren van, ongetwijfeld pijnlijke, aanpassing echter verder oplopen, terwijl de externe leningen tegen waarschijnlijk steeds ongunstiger voorwaarden zullen worden verstrekt en de monetaire reserves zullen slinken.

Kapitaalvoer is dan ook noodzakelijk, niet alleen uit een oogpunt van betalingsbalansfinanciering, maar ook om uitbreiding van de productieve investeringen mogelijk te maken. Aanwending in die richting zal na verloop van tijd kunnen bijdragen tot het aanpassingsproces. De eerste en grootste problemen zullen zich naar alle waarschijnlijkheid voordoen bij de groep van de armste landen, die ook in de jaren zeventig geen toegang had tot de internationale kapitaalmarkt. Deze landen zijn afhankelijk van de directe hulp van olie-exporterende landen, industrielanden en/of de internationale financiële instellingen. Deze laatste, zoals het IMF, de Wereldbank en de regionale ontwikkelingsbanken, zullen al dan niet in samenwerking met het internationale bankwezen, ook voor de rijkere NODC's in de komende jaren een grotere rol moeten gaan spelen. Op deze wijze zal het aanpassingsproces in de niet-olie ontwikkelingslanden zo goed als mogelijk begeleid dienen te worden.

E. E. van Laer
W. M. Riegen

5) Volgens schattingen van het IMF betekent elke vermindering van de groei in de geïndustrialiseerde landen met één procentpunt een verlaging van de exportopbrengsten van de ontwikkelingslanden met 1½%, of wel \$ 2 mrd.

6) De groep van „low income countries” (LIC's) heeft over het algemeen een minder energie-intensieve produktiestructuur en wordt dus minder zwaar getroffen door de olieprijsverhogingen. De structurele tekorten op lopende rekening van deze landen worden vooral via officiële ontwikkelingshulp gefinancierd.